

Johan Huizinga a obhajoba moderního evropanství

Josef Vojvodík

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav české literatury a komparatistiky
josef.vojvodik@ff.cuni.cz

V roce 2019 uplynulo sto let od vydání knihy nizozemského historika kultury Johana Huizingy (1872–1945) *Herfsttij der Middeleeuwen (Podzim středověku)*,¹ která je řazena ke kanonickým dílům evropských kulturních dějin. Vyšla v atmosféře, kterou Paul Valéry ve své slavné přednášce *La Crise de l'esprit (Krise ducha)* z téhož roku 1919 charakterizoval hned v úvodu slovy: „My, kulturní národy, nyní víme, že jsme smrtelní. [...] A nyní vidíme, že propast dějin je dosti velká pro všechny.“² Aktuálnost Huizingy, nejen jako historika, antropologa i politika kultury, ale také jako prozíravého kritického ducha, se neodráží jen v nových vydáních jeho knih, publicistických prací, korespondence nebo v mezinárodních konferencích věnovaných jeho myšlení. Je to samotné Huizingovo pojetí kultury a dějin, které je pevně zakotveno v přirozeném světě mezilidských vztahů jako specifická forma života a myšlení určité epochy nebo skupiny v komplementárním vztahu duchovní a hmotné kultury. Toto pojetí dějin a kultury, trvání na myšlence primárně duchovní podstaty kultury, ale také kritický odstup od moderny a moderního technicismu činilo Huizingu nejen rezistentním vůči iracionalismům a utopiím jeho doby, ať již ve jménu diktatury proletariátu nebo árijské rasy, nýbrž přímo jejich nekompromisním kritikem a odpůrcem.

Slovenský historik literatury a kultury, holanďák a germanista Adam Bžoch vydal v minulém roce monografii *Člověk v dějinách. Johan Huizinga a humanitní vedy*, která zprostředkovává celkový pohled na Huizingovo dílo a jeho význam pro humanitní myšlení 20. století. Již v roce 2011 Bžoch publikoval svůj překlad Huizingovy knihy *Kultúra Nizozemska v 17. storočí* a roku 2016 výbor z Huizingových kulturněhistorických esejů.³ Monografii Adam Bžoch rozdělil do devíti kapitol, jejichž názvy se vztahují k hlavním Huizingovým dílům či pojednáním a zároveň hlavním tématům jeho kulturněhistorického myšlení: *Cesta, Estetický prvok, Jeseň, Amerika, „Zlaté storočie“, Hra, Kríza*. Devátá kapitola je věnována Huizingově recepci na Slovensku. V úvodní kapitole (*Klasik*), v níž se Adam Bžoch zabývá nejdříve současnou recepcí Huizingy a aktuálním huizingovským bádáním a edicemi, je Huizinga představen jako zastánce

1 Huizinga, Johan: *Podzim středověku*. H+H, Praha — Jinočany 1999.

2 Valéry, Paul: *La Crise de l'esprit. Nouvelle Revue Française* 13, 1919, s. 321–322.

3 Huizinga, Johan: *Kulturněhistorické eseje*, přel. Adam Bžoch. Vydavatelstvo Európa, Bratislava 2016.

„klasických“ hodnot, vycházejících z tradice humanismu, postavených do protikladu nového barbarství, ať hnědého nebo rudého, které v jeho době zachvacovalo Evropu. Návrat ke klasičnosti nebyl po první světové válce historizujícím kříšením pseudoantických reminiscencí, nýbrž reakcí na proměnu života racionalizované společnosti, ovládané technicismem a funkcionalismem, nahrazujícím substance funkcemi a relacemi, jak si povšiml mj. Siegfried Kracauer ve svých esejích z dvacátých let, shrnutých do knihy *Das Ornament der Masse*.⁴ Filozof antropologie Helmuth Plessner se v přednášce *Das Problem der Klassizität für unsere Zeit* (*Problém klasičnosti pro naši dobu*), kterou proslovil v srpnu 1936 — již v holandském exilu — na letní škole studentstva (Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort), kriticky vymezuje právě proti funkcionalisticko-konstruktivistické moderně, když píše, že pro ni „existuje pouze to nové pod sluncem. Neslýchané, nebývalé svazuje všechny její síly. A nikoliv v jistém barokním smyslu jako ztvárnění dokonalého, vystupňované k nepřekonatelnosti, nýbrž ve smyslu překonání dosaženého s ohledem na *neohraničené možnosti*. Nezná žádné hranice, neboť její vůdčí kategorie zdokonalování, vývoje, pokroku s sebou nikoliv jen nesou, nýbrž s narůstající ostrovní vědomě proklamují odpoutání od měřítek minulosti. V každém projevu života vyvrací [moderní doba] základní nosnou ideu veškeré klasičky, neboť jejími vůdčími oblastmi jsou: průmysl, technika, hospodářství, které vykořenily odnepaměti platný řád bytí člověka, jeho spojení s přírodou, jeho selsky-řemeslnické zaopatření existence a způsob práce a přetvořily je umělou, strojovou, vědeckou formou práce.“⁵

Toto pojetí klasičnosti je blízké také Huizingovi, jestliže Adam Bžoch píše, že v Huizingově případě „představuje klasičnost jednoznačně dôsledok jeho krajne citlivého a kritického vnímania nie histórie, ale moderny, ktorej bol produktom, súčasťou a zároveň oponentom — vnímania zostreného erudíciou a dobovou skúsenosťou, vnímania, ktoré ho doviedlo k pochopeniu, že ‚klasické‘ znamená to, čo vďaka tradíciám udržiava krehký komplex všetkých tých hodnôt, ktoré sú potrebné pre naplnenie harmonického, mierumilovného a šťastného spolunažívania ľudských indivíduí a existencie slobodného spoločenstva“ (s. 28). „Klasické“ má pro Huizingu, jak Adam Bžoch podotýká, zároveň etický rozměr, ostatně podobně jako ve stejné době např. pro Eliota, Mandelštama nebo Rilka.

Svůj výklad Huizingova kulturněhistorického myšlení začíná Adam Bžoch v kapitole *Cesta* vlastně od konce, od Huizingova autobiografického textu z posledních měsíců života, kdy jej nacisté po třech měsících věznění v táboře pro rukojmí propustili do domácího vězení. Jde o intelektuální autobiografii v malém: *Moje cesta k historii*.⁶ Tato cesta holandského učenice nebyla zdaleka přímočará, neobešla se „bez peripetií a radikálních obrátů“ (s. 31), od studia sanskrutu a indologie přes kulturní dějiny a kulturní antropologii až ke kritice kultury v období třicátých let 20. století, která představuje vrchol Huizingova intelektuálního poznání a která mu přinesla také

4 Česky vydalo *Ornament masy* nakl. Academia v roce 2008. Překlad názvu *Ornament davu* by byl v češtině vhodnější.

5 Plessner, Helmuth: *Das Problem der Klassizität für unsere Zeit*. In též: *Politik, Anthropologie, Philosophie. Aufsätze und Vorträge*. Fink Verlag, München 2001, s. 94.

6 Ve slovenském překladu in: Huizinga, Johan: *Kulturnohistorické eseje*, přel. Adam Bžoch. Vydavateľstvo Európa, Bratislava 2016, s. 5–32.

velké mezinárodní uznání. Adam Bžoch se v této kapitole zabývá rovněž Huizingovým odtažitým vztahem k teorii dějin a historického bádání, které podle Huizingy odvádí historika od vlastního předmětu jeho bádání a originálního kladení a sledování otázek. Huizinga se vymezoval především proti pozitivismu a formalismu nejen v historiografii, nýbrž v duchovědném bádání vůbec, navazoval na novokantovskou (Windelband, Rickert) a duchovně dějinnou hermeneutiku a teorii vědění Wilhelma Diltheye. Huizingovi šlo především o rehabilitaci intuice jako specifické formy intelektuálního nazírání a poznání. Již ve své profesorské nástupnické přednášce na univerzitě v Groningenu *Estetický prvek historických představ* (1905) zdůrazňuje Huizinga zvláštní význam obrazotvornosti. Subjektivní smyslovou zkušenost a intuici chápal jako možnost přímého kontaktu s minulostí, aniž by však tento subjektivní přístup zaměňoval s vědeckým relativismem. Huizinga uvažuje o možnosti „historické senzací“ jako o smyslově epifanickém momentu, otevírajícím možnost bezprostředního kontaktu s minulostí. Tato představa má svou (romantickou a poromantickou) tradici, která vede v druhé polovině 19. století k Johannu Jakobu Bachofenovi, jenž ve vzpomínkovém textu *Lebens-Rückschau* uvažuje o zvláštní „operaci“ na způsob animizační magie, kdy oživující „dotek pozůstatků starých památek“ přeskochí jako jiskra s účinkem a silou blesku: „Ke každému poznání vedou dvě cesty, delší, pomalejší, obtížnější rozumové kombinace, a kratší, kterou lze urazit silou a rychlostí elektřiny, cesta fantazie, která podnícena pohledem a bezprostředním dotekem pozůstatků starých památek, bez zprostředkovatele postihne pravdu jakoby jedním úderem.“⁷ Tuto formu bezprostředního poznání kladl Bachofen do protikladu k zdlouhavému filologickému zkoumání historických pramenů, jak je pro Bachofena ztělesňoval jeho současník Theodor Mommsen.⁸ Huizinga jistě nesdílel pozdně romantický iracionalismus zkoumání minulosti, nicméně Bachofenův model byl ve 20. století důležitý pro koncepci atlasu *Mnemosyné* zakladatele moderní ikonologie Abyho Warburga i pro dějinně filozofické úvahy Waltera Benjamina. Adam Bžoch připomíná výhrady proti „historické senzacím“ a možnosti smyslového poznání, které vyslovil Huizingův — i Warburgův⁹ — přítel a krajan, historik umění a literatury André (Andreas) Jolles, který působil jako profesor nizozemské literatury a filologie na univerzitě v Lipsku. Přestože se Huizinga po Jollesově vstupu do NSDAP v květnu 1933 s Jollesem nekom-

7 Bachofen, Johann Jakob: *Lebens-Rückschau*. In týž: *Mutterrecht und Urreligion*, ed. Hans Georg Kippenberg. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1984, s. 11.

8 Jako historik se Bachofen ostře vymezoval proti Theodoru Mommsenovi, v českém kulturním prostředí na přelomu 19. a 20. století nechvalně proslulému, kterého považoval za svého hlavního odpůrce v dějepisectví a jehož slavnou knihu *Römische Geschichte* Bachofen kritizoval jako redukci vznešených římských dějin na „nejubožejší názory ducha doby“. V podstatě pokrokářsky, ale stejně tak pangermánsky zaměřený Mommsen ztělesňoval Bachofenovi nabubřelého pruského demagoga: „Celá ta moderní doba ve své pruské, urputné, povýšeňecké, pusté demagogii tkví v této knize“ (Bachofen, Johann Jakob: *Gesammelte Werke*. Sv. X. *Briefe*. Benno Schwabe & Co. Verlag, Basel — Stuttgart 1967, s. 252–253, 262).

9 Ve Warburg Institute v Londýně proslovil Huizinga v roce 1937 přednášku na téma hra jako prvek kultury. S Warburgovými pracemi a jeho modelem kultury byl Huizinga dobře obeznámen. Byl i v osobním kontaktu s Fritzem Saxlem, dochována je také korespondence s Warburgovou spolupracovnicí, historičkou umění a ředitelkou londýnského Warburg Institute Gertrud Bingovou.

promisně a definitivně rozešel, měl Jolles pro jeho vlastní kulturněhistorické uvažování nemalý význam. Byla to Jollesova teorie „jednoduchých forem“ (*Einfache Formen*: legenda, sága, mýtus, hádanka, průpověď, kusus, memorabile, pohádka, vtip), která vyšla poprvé v roce 1930 a vyvolala k životu proces recepce, jenž trvá v podstatě do současnosti. Jedním z klíčových pojmů Jollesových „jednoduchých forem“ (původně) lidového básnictví je pojem „řečového gesta“ (*Sprachgebärde*), které Jolles chápe jako jednoduchým formám vlastní tvaroslovnou nebo tvar určující dispozici. Jde sice o nemalou problematickou spekulativní esencialisticky-morfologickou koncepci základních forem vyprávění, která se vymyká empirické ověřitelnosti a již proto byla opakovaně kritizována. Nicméně Huizingovo pojetí formy ve vztahu k historické naraci má k Jollesovu modelu, jak Adam Bžoch připomíná (s. 91–92), blízko.

V jistém smyslu je Huizingova interpretace renesance v jeho *Podzimu středověku* blízka také Warburgovu pojetí, totiž v tom smyslu, že do kontrastu k tradiční a konvenční představě renesance jako epochy harmonie a vyváženosti protikladů postavil Huizinga diferencovanější model, mimo jiné v dialogu s Burckhardtovým obrazem renesance v jeho proslulé *Kultur der Renaissance in Italien* (1860). Jestliže Burckhard spatřoval v renesanci počátek zásadní proměny lidského ducha a duchovní atmosféry, představuje renesance — především tedy burgundská renesance — pro Huizingu, jak napovídá metaforický název celé knihy, který pravděpodobně navrhl, jak Adam Bžoch připomíná, právě André Jolles, spíše melancholické doznívání středověku. Ostatně doba po první světové válce byla dobou oživeného zájmu o středověk, který byl vnímán jako epocha velké syntézy, jež by v éře moderní atomizace byla schopna působit jako velký příklad znovuoobnovení jednoty a řádu a zároveň jako pokus o nápravu dlouhotrvající krize, kulminující v první světové válce. V tomto duchu se pokusil rehabilitovat středověk např. ruský exilový filozof Nikolaj Berďajev, který v roce 1924 publikoval francouzsky úvahu *Nový středověk. Úvaha o osudu Ruska a Evropy*. V kapitole o *Podzimu středověku* se Adam Bžoch podrobně zabývá také recepcí Huizingovy knihy až k Le Goffovým výkladům středověkých mentalit.

V době, kdy Huizinga pracoval na *Podzimu středověku*, vypsál v roce 1917 univerzitní seminář o dějinách USA. V kapitole *Amerika* Adam Bžoch ukazuje, že Spojené státy byly pro Huizingu právě v letech první světové války důležitým horizontem kulturněhistorického uvažování, který dal vzniknout jeho esejům *Člověk a dav v Americe. Čtyři eseje o moderních dějinách civilizace* (*Mensch en menigte in Amerika. Vier essays over moderne beschavingsgeschiedenis*, 1918). Přestože — anebo právě proto, že — zde Huizinga rozvíjí zcela odlišný typ historického nazírání než v *Podzimu středověku*, představují jeho eseje o Americe pandán k *Podzimu* a k uvažování o dynamice evropských dějin. Na rozdíl od „melancholie“ *Podzimu* je Huizingův obraz procesu modernizace Spojených států spojován s pozitivními hledisky, která o něco později prohloubila také Huizingova osobní zkušenost, když se v roce 1926 zúčastnil dvouměsíčního studijního pobytu v USA. Jak Adam Bžoch poznamenává (s. 139), Huizingy se zmocňovalo nadšení z fyzické a morální vitality, s níž se u Američanů setkával, zároveň si však stále zachovával kritický postoj zejména k procesu mechanizace a k fenoménu, který charakterizoval jako „antimetafyzický“ a „antihistorický“ duchovní postoj Američanů. V Huizingově hodnocení Ameriky se podle Adama Bžocha odráží jeho ambivalentní postoj k moderně vůbec, aniž by však zaujal k severoamerické civilizaci jako příkladu technicistní „vzpoury davů“ tak kritické stanovisko jako například Ortega y Gasset.

V Americe si ovšem Huizinga uvědomil, jak Adam Bžoch připomíná (s. 134), velmi silnou přítomnost hry a hravosti ve společenském i politickém životě Američanů: téma, jemuž věnoval pozornost již ve svých indologických úvahách a přednáškách a později v *Podzimu středověku* a které vedlo ke vzniku Huizingovy patrně nejznámější a i dnes asi — spolu s *Podzimem středověku* — nejčtenější knihy *Homo ludens. O původu kultury ve hře* (*Homo Ludens. Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur*, 1938).¹⁰ Jsou to právě tyto dvě knihy, které jsou i dnes čteny a recipovány, jak o tom svědčí jejich nová vydání, ale také překlady do dalších jazyků. Huizingova interpretace hry rozvíjí filozoficko-antropologickou teorii kultury, která záhy po svém uveřejnění vyvolala v Holandsku kritiku, zejména pro Huizingovo ukotvení ludismu v etice (s. 188). Nicméně po roce 1945 se Huizingův *Homo ludens* stal vlivnou knihou zejména ve Francii — Adam Bžoch se francouzskou recepcí Huizingovy knihy podrobně zabývá (s. 190–196) —, kde na Huizingu bezprostředně navázal Roger Caillois svou knihou *Hry a lidé. Maska a závrať* (*Les jeux et les hommes. Le masque et le vertige*, 1958)¹¹ a Georges Bataille. Zajímavé paralely však možno sledovat také k Bachtinovu modelu karnevalové kultury nebo k pozdější fenomenologické interpretaci *Hry jako symbolu světa*, jak pojmenoval svoji knihu z roku 1960 Eugen Fink,¹² anebo ke Gadamerově interpretaci umění jako hry.¹³ Do *Homo ludens* zařadil Huizinga také kapitulu *Hra a válka*, která podle Huizingy představuje excentrickou podobu hry. Lidská kultura může podle něj sebevíce usilovat o to, aby násilí, k němuž se uchýlovala již archaická společenství, udržovala v určitých snesitelných mezích: vůle zvítězit ovládá však válečníky tak silně, že lidská zloba a agresivita prolomí hranice dovoleného a zruší princip cti a pravidla „hry“, neboť i válku možno chápat jako hru podle určitých pravidel, zejména obrací-li se boj proti těm, kteří platí jako „méněcenní“, ať již byli nazýváni barbary či jakkoliv jinak. Neblahý moderní vývoj techniky a politických možností, provázený morálním rozvratem, učinil — a Huizinga připomíná v jeho době teprve nedávnou tragédii první války — „pracně vybudovanou konstrukci válečného práva“ neplatnou, dokonce, jak dodává, i v ozbrojeném míru. Moderní válčení a války zrozené z ducha moderny beznadějně pohřbily to, co Huizinga nazývá „vzácné vypracovaným kodexem cti“, jak jej vytvořila rytířská kultura středověkého křesťanského světa. Jak ukazuje Adam Bžoch (s. 188), Huizinga zde polemizuje s teorií „politická“ Carla Schmitta a opozicí přítele a nepřítele, proti níž se Huizinga kriticky vymezil již v roce 1935 v kulturněkritickém eseji *Ve stínech zítřka* (*In de schaduwen van morgen*).¹⁴

V této knize se již plně projevuje posunutí těžiště Huizingova zájmu a uvažování ve směru kritiky kultury jako odpovědi na rozsáhlou krizi vědy, kultury, společnosti

10 Nové české vydání: Huizinga, Johan: *Homo ludens. O původu kultury ve hře*, přel. Jaroslav Vácha. Dauphin, Praha 2000 (1. vyd. Mladá fronta, Praha 1971).

11 Caillois, Roger: *Hry a lidé. Maska a závrať*, přel. Nina Vangeli. Nakladatelství Studia Ypsilon, Praha 1998.

12 Fink, Eugen: *Hra jako symbol světa*, přel. Miroslav Petříček. Český spisovatel, Praha 1993.

13 Gadamer, Hans-Georg: *Aktualita krásného. Umění jako hra, symbol a slavnost*, přel. David Filip. Triáda, Praha 2003.

14 Česky již 1938 pod názvem *Ve stínech zítřka. Diagnosa duševní choroby naší doby*, přel. Antonín Šimek. Jan Laichter, Praha. Nové vydání: *Ve stínech zítřka*. Paseka, Litomyšl — Praha 2000.

a evropského lidstva vůbec, jak byla vnímána a z různých hledisek v průběhu dvacátých a třicátých let formulována Edmundem Husserlem, Josém Ortegou y Gassetem, Julienem Bendou, Sigmundem Freudem, Karlem Jaspersem, Miguelem de Unamunem, Maxem Picardem ad. Tato pozice, obrana, možno říci, myšlenky nadnárodního evropanství, již dal výraz ve své posmrtně publikované knize *Zhanobený svět* (*Geschonden wereld*), vedla Huizingu k zaujetí nekompromisního občanského a politického postoje proti totalitním ideologiím, nacionálnímu socialismu a antisemitismu, což mělo po obsazení Holandska hitlerovským vojskem v květnu 1940 za následek nejdříve emeritování Huizingy (na jeho vlastní žádost) a poté jeho internaci jako „rukojmího“ spolu se stovkami dalších osobností z řad intelektuálů, představitelů hospodářství, průmyslu atd. Jeho knihy byly nejen v Německu (již od roku 1933), ale po okupaci také v Holandsku zakázány. V Huizingově humanistickém systému hodnot byla však jakákoliv forma rasismu, stejně jako sny o nacionální hegemonii, zásadně nepřijatelné. Přestože byl Huizinga po několika měsících pro zhoršený zdravotní stav v říjnu 1942 propuštěn do domácího vězení (Němci nechtěli riskovat, že by jako mezinárodně renomovaná osobnost v internaci zemřel), nedočkal se konce války. Zemřel 1. února 1945.

V poslední kapitole knihy se Adam Bžoch zabývá recepcí Huizingy na Slovensku po roce 1945, která se do roku 1948 odvíjela v prostředí katolických intelektuálů, později, v období určité liberalizace na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století, se Huizingovo jméno začalo znovu objevovat, také v souvislosti s českým vydáním *Homo ludens*, které se podařilo publikovat ještě v roce 1971. Po dvou desetiletích tzv. normalizace, kdy byl Huizinga pro ideologicky přísně kontrolovanou a jedinou povolenou marx-leninskou historiografii persona non grata, se o Huizingovi začalo na Slovensku i Čechách znovu psát po roce 1989.

Překlady Huizingovy *Kultúry Nizozemska v 17. storočí*, jeho kulturněhistorických esejů a nyní svou knihou *Člověk v dějinách* zaplnil Adam Bžoch tuto mezeru mimořádným způsobem. Nejde však zdaleka jen o dohánění toho, co bylo z různých důvodů a nepříznivými dobovými okolnostmi zmeškáno či znemožněno. Jako vnímavý čtenář, překladatel a interpret Huizingova kulturněhistorického uvažování ví Adam Bžoch velmi dobře, co věděl a zdůrazňoval již Huizinga, že cesta nazpět není možná ani v dějinách, ani v lidském životě. Přestože Huizingovy kulturněkritické texty a úvahy jsou dnes již historickými texty, zůstává řada jeho myšlenek a kulturněantropologických podnětů nejen inspirativními, ale přímo jasnozřivě brizantními. Např. jeho „diagnóza“ jednoho nápadného rysu moderní západní civilizace, který Huizinga již v roce 1935 charakterizoval jako „puerilismus“, tedy specifickou formu infantilismu, kdy místo usilování o dosažení dospělého osobnostního vědomí a mužného společenského postoje zůstává společnost vězet v nedospělém ludistickém chlapectví, které může ve svých nejvíce negativních projevech inklinovat také k hypernacionalistickým formám (nejen v hitlerjugendu, ale také v jeho komunistickém pandánu, v kultu „mládežníků“) a inscenacím. Do jakých forem a podob se prohloubil dnešní puerilismus v éře počítačových her, virtuální reality, kultu dětského čaroděje Harryho Pottera až k hysterickým sebeinscenacím pubertálních „reformátorů“ západní společnosti, ponechme na tomto místě stranou.

Huizinga byl — a v tom bychom mohli spatřovat kvintesenci knihy Adama Bžocha — jednou z velkých postav moderního evropanství. Podobně jako Edmund Hus-

serl, Ortega y Gasset nebo Miguel de Unamuno byl také Huizinga přesvědčen, že krize, jež ve 20. století vyústila do katastrofy první světové války a destrukce Evropy jako vícenárodnostního uskupení pluralitních kultur, může být překonána pouze rozpomenutím se Evropanů na podstatu jejich a jim vlastního kulturního typu, jenž má svůj původ v helénském ratiu. Tito učenci byli přesvědčeni, že cestou z krize je „evropeizace“ celého lidstva, znovuoobnovení duchovní hegemonie evropské civilizace, kterou vnímali jako měřítko kulturnosti, hodnot a tradice, již nutno bránit.

Ve své knize *Člověk v dějinách. Johan Huizinga a humanitné vedy* Adam Bžoch opět prokázal nejen vynikající erudici, vycházející z důvěrné znalosti Huizingových textů, ale také umění zprostředkovat diferencovaný a zároveň poutavý obraz velké postavy moderních kulturních dějin, obraz evropského učenice první poloviny 20. století. Ve svém výkladu Huizingova kulturněhistorického a kulturněkritického myšlení se Adam Bžoch stále znovu vrací k otázce, která je „leitmotivem“ jeho epistemologického přístupu: Jaká je Huizingova pozice v (moderních) humanitních vědách, pozice badatele a učenice, který historické vědy chápal jako svoji „obsesi“ a „sen“? Fascinace, kterou Huizingovy knihy i dnes vyzařují, je pro Adama Bžocha sama o sobě velkou výzvou. A na tom nic nemění skutečnost, že *Podzim středověku* slaví sté výročí.

AD:

Adam Bžoch: *Člověk v dějinách. Johan Huizinga a humanitné vedy*. Vydavatelstvo Európa, Bratislava 2018. 254 s.

